

УДК 94 (477.43/44) «18/19»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.6.183>

*Балабай Аліна**

ГРАФ ЗДІСЛАВ ГРОХОЛЬСЬКИЙ (1881–1968) ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК ПОДІЛЛЯ ПОЧАТКУ ХХ ст.

Анотація: У статті аналізується господарча, меценатська та суспільна діяльність Здіслава Грохольського (1881–1968). Поляк за походженням, який мешкав з усією своєю родиною на Поділлі, протягом усього свого життя займався активно громадською, меценатською та політичною діяльністю. Весь свій вік Здіслав проживав у справі і намірах, як покращити становище не тільки своєї родини, а й свого краю в якому жив, своєї малої Батьківщини. Відтак, завдячуючи Грохольському, на Поділлі будувались різноманітні заводи, які виготовляли продукцію не лише для Поділля, а й далеко за його межі. Це, у свою чергу, сприяло економічному процвітання Подільської губернії.

Ключові слова: Поділля, Вінниця, П'ятничани, Здіслав Грохольський, господарство, громадська діяльність, меценати, політика

Історію творять особистості і лише з плином часу можна зрозуміти наскільки потужним є слід тієї чи іншої особистості в історії. Кожне людське життя є цінним, а вивчаючи біографію окремих осіб дослідники мають змогу краще висвітлити хід і значення певних історичних подій.

Роль особистості в історії однозначно неймовірно велика. У наш час все більше дослідників зосереджують свою увагу на зв'язках людини, історії та культури. З другої половини ХХ ст. набирає обертів соціальна історія, однією зі складових соціальної історії є дослідження історії особистості. Адже, часто завдячуючи лише одній людині можна змінити хід історії, лише завдяки одній людині може бути врятоване чиесь життя, можливо навіть не одне, чи наприклад, завдяки одній людині можуть бути ситими цілі родини, десятки, а то й сотні родин, завдяки забезпеченню робочих місць і заробітної плати люди можуть жити та працювати.

Виходячи з вищезазначеного, серед представників польських шляхетських родів можна виокремити давній шляхетський рід Грохольських герба Сирокомля. Хоча Грохольські і не були такими могутніми та впливовими, як-то: Потоцькі, Чарторийські, Збаразькі, але все ж їхній внесок у розвиток економіки та культури Правобережної України, зокрема Подільської губернії, упродовж ХІХ – початку ХХ ст. досить суттєвий.

Історія роду Грохольських на Поділлі розпочинається із Міхала Грохольського, який одружився на Анні Радзимінській. За шлюбною угодою, укладеною у листопаді 1725 р. у П'ятничанах, Анна мала отримати як посаг П'ятничани та Сабарів¹. Відтак, проживаючи на

* Балабай Аліна Валеріївна – аспірантка Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Черкаська область, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8094-3866>; e-mail: alina109955@gmail.com

¹ Dunin-Borkowski hr. J. Almanach błękitny. Genealogia żyjących rodów polskich. Lwów, Warszawa: Publisher. Wende i Ska, nakł. Księgarni H. Altenberga, 1908. S. 392.

Поділлі родина Ґрохольських, відіграла важливу роль в економічному, політичному, культурному житті Подільського краю. Серед яскравих представників роду Ґрохольських можна виокремити Здіслава Ґрохольського.

Аналіз історіографії українських і зарубіжних істориків свідчить, що Здіслав Ґрохольський відігравав одну із ключових ролей у розвитку Подільської губернії на початку ХХ ст. Основні віхи життя Здіслава Ґрохольського у своїй праці висвітлила В. Колеснік². Так предметом дослідження В. Колеснік³, стали головні здобутки Здіслава Ґрохольського в економічних і суспільних сферах життєдіяльності Поділля. Одним з аспектів досліджень В. Колеснік⁴ є діяльність членів Подільського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості на ниві тваринництва. Авторка детально розповідає про діяльність Подільського товариства сільського господарства та діяльність у ньому Здіслава Ґрохольського. Про меценатську діяльність польської шляхти, зокрема Здіслава Ґрохольського, можемо дізнатись зі статті Н. Романюк⁵. Питання громадської діяльності поляків на території Подільської губернії підіймає Мар'ян Калуський⁶.

Події Української революції 1917-1921 рр. та її вплив на життя цілих родин, через призму спогадів родини Ґрохольських, у своїй статті висвітлює О. Гайдай⁷.

Історія польської шляхти ставала предметом дослідження не лише для українських і польських істориків, а й для французьких, зокрема Даніель Бовуа⁸ у своїй праці присвятив увагу суспільним процесам, що відбувались на Правобережній Україні, у тому числі й на Поділлі.

Особливу увагу треба звернути на праці, що присвячені родині Ґрохольських. Так, дану родину згадує у своїй праці Єжи Север Дунін-Бурковський⁹. Біографічні відомості цієї родини зібрані й описані Карл Ролле¹⁰ та Северин Уруський¹¹. Про головний маєток Ґрохольських на Поділлі – П'ятничани, розповідає О. Бондар¹², розкриваючи історію родинного маєтку у П'ятничанах у хронологічній послідовності. Багатотомна праця Романа Афтаназі¹³ описує зміни П'ятничанського маєтку за часів кожного із родини Ґрохольських.

² Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини. Вінниця: Розвиток, 2007. С. 136-139.

³ Колесник В. Здіслав Ґрохольський (1881-1968) – останній дідич П'ятничан. *Подільська старовина: науковий збірник*. 2008. №4. С. 251-260.

⁴ Колесник В. Подільське товариство сільського господарства і сільськогосподарської промисловості (1896-1918): історичний нарис. Вінниця: Розвиток, 2007. 160 с.

⁵ Романюк Н.І. Благодійництво і меценатство як засіб підвищення соціального статусу підприємців Південно-Західного краю Російської імперії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). *Вісник аграрної історії*. 2013. Вип. 6-7. С. 189-198.

⁶ Kaluski M. *Polskie dzieje Kijowa*. Wydawca: Kucharski, 2015. 234 s.

⁷ Гайдай О. У сутінках зникаючого світу: родинні спогади про долю поляків на Поділлі у 1917-1919. URL: <https://uamoderna.com/md/haidai-family-memories>

⁸ Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863-1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах. Київ: Критика, 1998. 334 с.

⁹ Dunin-Borkowski hr. J. *Almanach błękitny. Genealogia żyjących rodów polskich...* S. 394-396.

¹⁰ Rolle K. *Polski słownik biograficzny. Grocholski Marcin (1727-1807)*. Т. 8. Wydano. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1960. S. 587.

¹¹ Uruski S. (1814-1890). *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*. Т. 4. Warszawa: Wydawca: Gebethner i Wolff, 1907. S. 380.

¹² Бондар О. Архітектурні візерунки древніх П'ятничан і не тільки... URL: <http://grocholski.nextlab.usermd.net/wp-content/uploads/2018/04/AA7C-1.pdf>

¹³ Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej: w 11 t.* Wrocław: Wyd. drugie przejrzone i uzupełnione? 1996. Т. 10: Województwo braclawskie. 453 s.

Таким чином, ми бачимо, що окреслена нами тема не набула свого розкриття. Окремі фрагменти з історії польських родин, родини Грохольських і, зокрема, Здіслава Грохольського знаходимо у вищезазначених публікаціях, але узагальнюючого та комплексного дослідження здійснено ще не було.

Однією зі складових будь-якого дослідження становлять опубліковані та неопубліковані джерела. Відтак, у Державному архіві Вінницької області зберігається особовий фонд родини Грохольських¹⁴. У фонді містяться документи, які стосуються господарчої, меценатської, юридичної, суспільної діяльності родини Грохольських, а також особиста кореспонденція, зокрема і Здіслава Грохольського.

Важливим джерелом у дослідженні вибраної теми слугують мемуари Марії Собанської з Грохольських¹⁵ і Софії Грохольської¹⁶, які описують життя та побут родини, залишивши на сторінках цих мемуарів болючі спогади обшуків більшовиків, руйнування маєтків та еміграції до Польщі.

Історію свого роду та Подільського краю, а також будівництва та розквіту П'ятничанського маєтку розкрив Здіслав Грохольський у статті, яка вийшла друком у «Київському щоденнику» («Pamiętnik Kijowski»), де описав П'ятничанський маєток від його створення і до моменту, коли він там проживав. По своїй суті Здіслав Грохольський написав історичний нарис з елементами автобіографії¹⁷. Тож маємо певну джерельну базу для розкриття означеної теми.

Мета дослідження полягає у висвітленні та аналізі господарчої, меценатської та суспільної діяльності Здіслава Грохольського.

Грохольський Здіслав Генрик Адам (1881-1968) – один із найвпливовіших політичних і громадських діячів Поділля початку ХХ ст. Народився в П'ятничанах Вінницького повіту. Син Станіслава Грохольського та Ванди із польського магнатського роду Замоїських. Здіслав був високоосвіченою людиною, зумів отримати ґрунтовну домашню освіту. Надалі студював право у Новоросійському університеті в Одесі¹⁸.

Здіславу вдавалось поєднувати кілька посад одночасно, займатись меценатством, а також дбати про своє господарство.

Початок ХХ ст. для Поділля можна охарактеризувати як період економічного зростання, який охопив практично усі галузі господарства Подільського краю. Зважаючи на ці обставини, З. Грохольським у 1910 р. було збудовано суперфосфатний завод Подільського промислового акціонерного товариства у Вінниці. Головою правління акціонерного товариства було обрано З. Грохольського. Через те, що З. Грохольський відвідував різноманітні виставки, які були присвячені технологічним новинкам і йшов у ногу з часом, завод обладнали найкращими обладнаннями, усі технології та процеси по тодішнім міркам були найновішими¹⁹.

Завод розпочав свою роботу в липні 1912 р. Його акційний капітал становив 800

¹⁴ Державний архів Вінницької області (ДАВО). Ф. 866. Оп. 1.

¹⁵ *Sobanska z Grocholskich M. Wspominki niķle (Marii z Grocholskich Hieronimowej Sobańskiey)*. Primum, 2002. 242 s.

¹⁶ *Грохольська С.* Болючі спогади 1917-1919: Вінниця: Друкарня-видавництво «Твори», 2018. 192 с.

¹⁷ *Grocholski Z. Pietniczany: Pamietnik Kijowski*. Tom 3. Londyn: Nakładem: Koła Kijowian, 1966. S. 84-93.

¹⁸ *Колесник В.* Відомі поляки в історії Вінниччини... С. 137.

¹⁹ *Колесник В.* Здіслав Грохольський (1881-1968) – останній дідич П'ятничан... С. 251-260.

тисяч рублів (для порівняння – річний оборот заводу у 1913-1914 рр. становив близько 679 тисяч рублів). Налагодивши виробництво суперфосфату, завод забезпечив не тільки Подільську губернію добривом, а й всю Правобережну Україну. По своїй суті суперфосфат це звичайне просте мінеральне добриво. Застосовують його навесні в якості передпосівного добрива. Слід відмітити, що і в наш час суперфосфат є одним із найпопулярніших мінеральних добрив. Окрім самого добрива на заводі вироблялася сірчана кислота, а сам завод мав свою залізничну гілку²⁰.

Захоплюючись нововведеннями, З. Грохольський вирішує збудувати два цегляних заводи в Обідному та П'ятничанах. Станом на 1917 р. заводи почали виготовляти першу свою продукцію: пресовану цеглу, дренажні труби та черепицю. У П'ятничанах З. Грохольський також мав власний підковний механічний завод, що розпочав свою роботу на початку 1917 р. Продукція, яка виготовлялася на ньому, мала шалений попит²¹.

Граф З. Грохольський доклав руку і до інших акціонерних підприємств, маючи там пайові частки, у тому числі в експлуатації гранітних кар'єрів. Вищезгадані цегельний завод та кар'єрний граніт, разом із виробництвом будівельних матеріалів, у плановій щорічній експлуатації власних лісів мали служити передусім для розвитку Вінницького повіту. Господарство З. Грохольського активно розвивалось, але у подальшому на динаміку розвитку господарства вплинула Перша світова війна²².

На господарстві в П'ятничанах у З. Грохольського також працювали: паровий млин, борошно з якого було найкращої якості, крупорушка, олійня, спиртовий завод. Гуральня була обладнана найсучаснішим устаткуванням. Також був побудований готель для сезонних робітників. Задля кращого врожаю З. Грохольський на своїх полях вирощував нові сорти української степової пшениці, що давала високі врожаї, у результаті основна частка врожаю йшла на експорт. На експорт у великій кількості йшли і цукрові буряки, яловичина, шкіра, сосновий ліс²³.

На початку Першої світової війни З. Грохольському належав П'ятничанський ключ із чотирма фільварками та лісами. У 1907 р. граф придбав у Ф. Пжесмицького Обіднянський ключ (Брацлавський повіт) із п'ятьма господарствами та лісами²⁴. Також графу належали 35 десятин у Вінниці, декілька будинків у Варшаві та ліси у В'ятській губернії²⁵.

Родинний маєток у П'ятничанах зазнавав постійних змін і трансформацій. Розпочав будівництво маєтку Міхал Грохольських. За планом це мав бути не звичайний маєток, а ціла фортеця. Задумка була у тому, аби збудувати замок-фортецю квадратної форми з міцними грубими стінами, залізними ґратами та вежами. Таким чином, це б дало змогу і жити в фортеці й відбивати напад у разі потреби²⁶.

Активна фаза розбудови маєтку припадає на другу половину XVIII ст., коли П'ятничанським маєтком володів син Міхала Грохольського, Марцін Грохольський²⁷.

²⁰ Романюк Н.Й. Благодійництво і меценатство як засіб підвищення соціального статусу підприємців Південно-Західного краю Російської імперії (друга половина XIX – початок XX ст.)... С. 189-198.

²¹ Колесник В. Здіслав Грохольський (1881-1968) – останній дідич П'ятничан... С. 255.

²² Grocholski Z. Pietniczany... S. 94.

²³ Бондар О. Архітектурні візерунки древніх П'ятничан і не тільки...

²⁴ ДАВО. Ф. 86. Оп. 1. Спр. 71. Арк. 9.

²⁵ Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини... С. 137.

²⁶ Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... S. 300.

²⁷ Uruski S. (1814-1890). Rodzina. Herbarz szlachty polskiej... S. 380.

Рис. 1. Марцін Грохольський

Здіслав Грохольський у своїй статті, яку присвятив опису П'ятничанського маєтку, згадує, що Марцін Грохольський був удостоєний честі приймати у маєтку останнього короля Польщі Станіслава-Августа. Королю так сподобався П'ятничанський маєток, що він написав графу Марціну Грохольському подячного листа. На честь королівських відвідин у П'ятничанах була висаджена липова алея, кілька дерев з якої дожили до 2000-х років. Незважаючи на те, що Марцін займався будівництвом П'ятничанського маєтку, все ж перевагу для постійного місця проживання Марцін Грохольський надавав Грицеву²⁸.

Після смерті Марціна Грохольського П'ятничанський ключ переходить до одного з його синів – Міхала Грохольського²⁹. Саме Міхал Грохольський разом зі своєю дружиною Марією Сліжньювою,

яка виступила ініціаторкою розбудови та реконструкції П'ятничанського маєтку, зробили маєток родовим помістям. Марія забажала, аби маєток став на поверх вище, а також, щоб по боках з'явилися дворівневі флігелі, які були з'єднанні з основною частиною будинку. Трохи далі стояли дві одноярусні башти, від них тягнулися вали та рови, які оточували фортечний майдан у кілька сотень метрів завдовжки. В'їзна брама довершувала образ неприступної фортеці³⁰.

За часів Міхала та Марії Грохольських у маєтку збудували спеціальне приміщення (візівня) для зберігання колекції екіпажів, які використовувалися протягом кількох століть³¹.

Подальшим упорядкуванням П'ятничанського маєтку займалися Станіслав Грохольський і його син Здіслав. Розпочинається будівництво цілого комплексу парадного під'їзду. Така будівнича активність була пов'язана із розширенням господарства. Одним із нагальних питань останнього власника П'ятничанського маєтку Здіслава Грохольського стало запровадження водогону та каналізації, як згадує сам господар у своїй статті присвяченій П'ятничанському маєтку, на розі замкового двору була пробурена артезіанська криниця, сам водогін довелось вести через кам'яні фундаменти до самого замку в якому одразу ж побудували кілька ванних кімнат. До всього у маєтку почав працювати ліфт, а також було створено власну електростанцію з акумуляторами. Станція забезпечувала світлом все господарство, а електростанція качала воду та приводила у рух все машинне устаткування³².

Родзинкою родового гнізда Грохольських був головний корпус, де містилися такі зали: арабська, помпейська, турецька, мисливська, чорна та гербова зали. Сам маєток містив у собі унікальні колекції мистецтва, які збирали Грохольські протягом декількох століть і до яких можемо віднести картинну галерею, колекцію стародавньої мисливської зброї та нумізматики. А бібліотека Грохольських налічувала десятки тисяч томів³³.

²⁸ Grocholski Z. Pietniczany... S. 85.

²⁹ Radziwiński Z. Pietniczany i ich dziedzice pseud. «Dwutygodnik Naukowy». Kraków, 1878. S. 5.

³⁰ Grocholski Z. Pietniczany... S. 85.

³¹ Бондар О. Архітектурні візерунки древніх П'ятничан і не тільки...

³² Grocholski Z. Pietniczany... S. 92.

³³ Urbański A. Z czarnego szlaku i tamtych rubieży : zabytki polskie przepadłe na Podolu, Wołyniu, Ukrainie Creator (1873-1950). Warszawa: Dom Książki Polskiej, Spółka Akcyjna, 1928. S. 64.

Рис. 2. П'ятничанський палац
(гравюра Максиміліана Фаянса з малюнка Наполеона Орди)

Неподалік, у Чорному лісі, був розташований звіринець, закладений ще Марціном Грохольським. Звичайно, маючи велику родину та такий розкішний маєток, неможливо було оминати і створення власного саду для відпочинку та розваг. Ландшафтним дизайном зайнявся відомий на той час майстер Діонісій Мак-Клера (інший варіант прізвища – Міклер). Сад мав нагадувати англійські парки. Таким чином, створення цього саду завершило формування архітектурно-ландшафтного комплексу маєтку³⁴.

Рослини для саду завозились з Польщі, з Північної Америки. До 1918 р. тут були оранжереї вартістю у мільйон царських рублів. Марія Собанська у спогадах записала: «На території, де розташувалися парники, ми мали три оранжереї. Найбільшу – під екзотичні рослини: пальми, цитринові й помаранчеві дерева, гранати, тощо... Мали також «ананасарню», де було дуже гаряче, і дозрівали справжні ананаси, і вони, хоча й невеликі, та з'являлися в залі-їдальні... Варто було б заглибитися в сад, цей наш п'ятничанський сад... зі старими, чудовими деревами, що пам'ятали давні покоління...»³⁵.

Здіслав Грохольський займав активну позицію і в громадському житті Поділля. У 1907 р. увійшов до опікунської ради філії Подільського сільськогосподарського синдикату (центр – Кам'янець-Подільський). Того ж року філія відокремилась як Вінницький сільськогосподарський синдикат, а З. Грохольського протягом 1908-1913 рр. був головою правління³⁶.

³⁴ *Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej... S. 307.*

³⁵ *Sobanska z Grocholskich M. Wspominki nikle... S. 17.*

³⁶ *Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини... С. 136.*

З. Грохольський входив до Подільського виборчого комітету, який був створений 8 жовтня 1906 р. На засіданнях Подільського Губернського комітету у Вінниці розглядалися питання пов'язані із аграрною промисловістю, сільським господарством та інше³⁷.

Zgrocholski

Рис. 3. Здіслав Грохольський.
1914 р.

Здіслав Грохольський став головою заснованого у 1909 р. його батьком Станіславом Грохольським і дядьком Тадеушом Грохольським, першого Вінницького позичкового-ощадного товариства. На його зборах з працівниками та клієнтами завжди розмовляв українською, і завжди дбав, щоб при товаристві була книгозбірня з різноманітними українськими книгами³⁸.

Брав активну участь у житті Подільського товариства сільського господарства, яке було створене у 1896 р. задля об'єднання сил у питаннях розвитку та вдосконалення сільського господарства на Поділлі. При Подільському товаристві сільського господарства діяло відділення правильного полювання, що було створене, аби контролювати законність мисливських полювань, а також здійснювати контроль за кількістю впольованої дичини. Головою відділення у 1913 р. було обрано Здіслава Грохольського³⁹.

На засіданнях Подільського товариства сільського господарства займалися різноманітними питаннями, які стосувались життя Подільського краю. Так, зокрема, на одному із засідань, де головував граф Грохольський, виробили правила щодо ліквідації сервітутів. З. Грохольський всіляко підтримував, у тому числі і фінансово, засновану цим товариством практичну школу садівництва та сільського господарства в Гуменному Вінницького повіту⁴⁰. Віддав під досліди 55 десятин 1 070 сажнів землі у своєму маєтку, що знаходилося в селі Зарванці Вінницького повіту⁴¹.

Завдяки підтримці своєї дружини Марії, граф створив у П'ятничанському маєтку лазарет і 25 серпня 1914 р. передав його Вінницькому комітету Червоного Хреста⁴². У виступі на Громадській Думі Вінниці: «Зараз, після оголошення війни в Польщі, 1914 року в час скликаного мною зібрання у так звані Городській Думі у Вінниці. Я перший із присутніх заявляю на цьому зібранні про намір створення в моєму маєтку в П'ятничанах лазарету для поранених військових. За мою заявою послідували і інші. Ще ніхто не знає як будуть справи з військовими. Червоних Хрест ніяких перешкод не чинить Я підшукаю необхідне місце у себе в маєтку під лазарет і вже облаштованим передам його 25 серпня 1914 року Вінницькому комітету Червоного Хреста»⁴³.

З початком роботи до П'ятничанського лазарету надходили запити від Подільського губернського земського комітету по наданню допомоги хворим і пораненим з наступними даними: скільки хворих перебувало на лікуванні у лазареті та їхній список, чи забезпечені

³⁷ *Kaluski M. Polskie dzieje Kijowa... S. 185.*

³⁸ Grocholski Zdzisław Henryk Adam (1881-1968). URL: <http://grocholski.pl/pl/grocholski-zdzislaw-henryk-adam-1881-1968/>

³⁹ *Колесник В. Подільське товариство сільського господарства... С. 49.*

⁴⁰ Протокол заседания попечительского совета Гуменнской школы садоводства и сельского хозяйства. *Справочный листок Подольского общества сельского хозяйства.* 1913. № 2. С. 36-38.

⁴¹ *Колесник В. Подільське товариство сільського господарства... С. 50.*

⁴² *Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини... С. 148.*

⁴³ ДАВО. Ф. 866. Оп. 1. Спр. 71. Арк. 10.

хворі всім необхідним, а в холодну пору теплими речами, також отримували звіти хто саме працює в лазареті, кількість персоналу, їхні посади, віросповідання працівників тощо⁴⁴.

У результаті активної роботи зі створення лазарету, у 1914 р. З. Грохольський став членом правління Вінницького комітету Червоного Хреста, де перебував до вересня 1915 р., часу фактичної самоліквідації комітету. Також з 1916 р. З. Грохольський входив до Польського товариства допомоги жертвам війни⁴⁵.

Після зречення російського царя Миколи II та переходу влади до Тимчасового комітету Державної думи, З. Грохольський 6 березня 1917 р. скликав у Вінниці нараду представників міських громадських організацій. На ній його було обрано головою виконавчого комітету і з метою сприяння новому уряду Грохольський присягнув на вірність Вінниці як представник Тимчасового уряду⁴⁶.

На Третньому з'їзді польської організації в Україні (Польський з'їзд на Русі/Zjazd Polski na Rusi), який проходив у Києві 18–24 червня 1917 р., З. Грохольського було обрано головою. Аналізуючи матеріали з'їзду, які того ж року було видано у Вінниці стараннями графа, можна прийти до висновку, що поляки вважали своїм громадянським обов'язком докласти всіх зусиль, аби існувати в тандемі з місцевим населенням і докласти всіх зусиль задля спільного добробуту⁴⁷. Будинок Грохольських у Вінниці являв собою на той час подільський центр Центрального громадянського комітету Королівства Польського в Росії. Одночасно дружина Здіслава – Марія опікувалася польськими жовнірами та репатріантами, які поверталися зі сходу⁴⁸.

У 1918 р. Здіслав вирішує вивезти цінні колекції мистецтва, а також елементи побуту. Завдяки допомозі місцевих селян і робітників, а також вінницьких візників, багато полотен і цінних предметів (навіть меблів) З. Грохольський зумів вивезти з П'ятничан до Вінниці. Однак більша частина залишилася на місці і згоріла разом з палацом, підпаленим у ніч з 17 на 18 січня 1918 р., або ж була розграбована⁴⁹.

Марія, сестра Здіслава Грохольського, у своїх споминах пише: «Врешті одного дня, вже увечері селяни, об'єднавшись в повстанські загони, увірвалися на подвір'я і до палацу, на своєму шляху вони знищуючи абсолютно все. В будинку був ліфт. Руйнівна банда до того ліфтового отвору накидала меблів, полила гасом і підпалила. Вогонь... поширився на цілий будинок, випалюючи все... Після погрому подвір'я в П'ятничанах було засіяно безліччю різних цінних паперів, листів і альбомів, які ми зберігали з величезним пієтетом»⁵⁰. Садиба після цієї пожежі дуже постраждала, від палацу залишилася частково тільки середня частина. Флігелі та галереї знищені, знищений інтер'єр⁵¹.

Влітку 1918 р., коли при владі був Павло Скоропадський, Здіславу Грохольському вдалося на деякий час повернутись до П'ятничан. Він укріпив замкові мури дахом і таким чином уберіг їх від остаточної руйнації⁵².

⁴⁴ Ibid. Арк. 5-55.

⁴⁵ Колесник В. Здіслав Грохольський (1881-1968) – останній дідич П'ятничан... С. 41-42.

⁴⁶ Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини... С. 137.

⁴⁷ Grocholski Z. Zjazd polski na Rusi w Kijowie: w dniach 18-24 czerwca 1917 roku. Winnica: Druk. Polska, 1917. S. 5-6.

⁴⁸ Grocholski Zdzisław Henryk Adam (1881-1968)...

⁴⁹ Гайдай О. У сутінках зникаючого світу...

⁵⁰ Sobanska z Grocholskich M. Wspominki niekłe... S. 174.

⁵¹ Бондар О. Архітектурні візерунки древніх П'ятничан і не тільки...

⁵² Гайдай О. У сутінках зникаючого світу...

Зважаючи на останні події, З. Грохольським було прийнято рішення вивезти родину до Варшави. Завдяки тому, що він був знайомий із Симоном Петлюрою, графу вдалося домовитись про окремих вагон для своєї родини, завдяки чому Грохольським вдалося виїхати до Польщі⁵³. Згодом, Софія Грохольська запише у своїх спогадах про те, що саме завдяки Симону Петлюрі їхня родина змогла доїхати до польського кордону⁵⁴.

У цей же період З. Грохольський вирішив вилучити з краєзнавчого музею частину родинних колекцій, які змогли врятувати від пограбунку та знищення і вивезти їх до Варшави. Але так склалася доля, що як би Грохольський не намагався зберегти родинні колекції мистецтва, у 1944 р. під час Варшавського повстання всі їхні колекції загинули як у столиці, так і в новій сільській садибі Грохольських⁵⁵.

Щодо меценатської діяльності З. Грохольського, то тут варто відмітити, що Грохольський співфінансував видання першого на Поділлі українського часопису – газети «Світова зірниця». У центрі уваги були господарські інтереси селян, зокрема вміння господарювати (статті про садівництво, сільське господарство, бджільництво) та кооперацію. Газета популяризувала фольклор, друкувала твори Т. Шевченка, С. Руданського, Л. Глібова, Б. Грінченка, П. Грабовського, В. Стефаніка, І. Франка, Панаса Мирного⁵⁶.

Навесні 1910 р. за ініціативою відомих вінницьких громадських діячів В'ячеслава Федоровича Коренева та Густава Вальдемаровича Брілінга, був заснований міський спортивний яхт-клуб «Спорт». Гроші збирали всією громадою й у зборі коштів затримок не було. Найактивніших відзначили присвоєнням їх імен яхтам. Так з'явилася яхта «Граф Здіслав» – на честь графа Грохольського⁵⁷.

Одним із оплотів благодійництва на території Подільської губернії була Римокатолицька церква. З. Грохольському доводилось таємно фінансувати церкву, оскільки одним із завдань конфесійної політики імперського уряду була планомірна діяльність спрямована на послаблення позицій Римокатолицької церкви у регіоні та забезпечення утвердження позицій Православної церкви. Тому, фактично, Римокатолицька церква до 1917 р. діяла таємно. У П'ятничанах, завдяки фінансуванню З. Грохольського, була збудована церква і хоча точний рік побудови невідомий, але станом на 1912 р. церква уже була діюча. Донині в церкві зберігається чаша для причастя з його дарчим написом⁵⁸.

Одну із визначних ролей серед шкільництва на території тогочасного Поділля відіграло просвітницьке Польське освітнє товариство (Polska Macierz Szkolna), що було створене 15 травня 1917 р. у Вінниці. З. Грохольського було обрано членом головного правління. Граф опікувався товариством, тому особисто закуповував у Києві підручники на потреби товариства, а в кінці 1917 р. разом з Ф. Ярошинським, Р. Бнінським і деякими іншими польськими поміщиками вирішив придбати одну з найбільших у Вінницькому повіті друкарень, назвавши її «Польська друкарня у Вінниці». Вона друкувала для

⁵³ Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини... С. 138.

⁵⁴ Грохольська С. Болючі спогади 1917-1919... С. 47.

⁵⁵ Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини... С. 139.

⁵⁶ Бондар О. Архітектурні візерунки древніх П'ятничан і не тільки...

⁵⁷ Чудновський В. Острів з яхтами, купелями та боулінгом існував у Вінниці 100 років тому. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/ostriv-z-yahtami-kupelyami-ta-boulingom-isnuvav-u-vinnitsi-100-rokiv-t-10836560.html>

⁵⁸ Бондар О. Архітектурні візерунки древніх П'ятничан і не тільки...

товариства програми та підручники, передусім букварі, книги релігійного змісту (катехізис і молитовники); видавала тижневі газети «Землеробський огляд» («Przegląd Rolniczy») і «Польське Життя» («Życie Polskie»)⁵⁹.

⁵⁹ Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини... С. 137-138.

Рис. 4-6. П'ятничанський палац (сучасний вигляд, Вікіпедія)

За ініціативою З.Грохольського у Вінниці в 1917 р. була створена торгівельна гімназія, де проводилося спільне навчання разом із жіночою гімназією⁶⁰.

У Польщі З.Грохольський продовжив займатись активно громадською та меценатською діяльністю. Так, Грохольський очолив Коло поляків руських земель, коштом якого була видана його праця «Кресові руські землі найяснішої Речі Посполитої» («Kresowe ziemie ruskie najjaśniejszej Rzeczypospolitej»), присвячена польському землеволодінню на українських теренах⁶¹. Він став головою Союзу захисту поляків, які постраждали через війну та революцію; виступив співзасновником мережі закладів боєприпасів «КуляАТ» («Pocisk SA»)⁶² і протягом 7 років очолював її правління; був співзасновником хімічного заводу «Нітрат» і польсько-французького автомобільного й авіаційного заводів⁶³.

Залишив граф і наративну спадщину, оскільки працюючи над історією свого роду, написав статті «П'ятничани» («Pietniczany»)⁶⁴ і «Скала» («Skała»)⁶⁵. Помер Здіслав Грохольський у листопаді 1968 року в Сколімуві⁶⁶.

⁶⁰ Grocholski Zdzisław Henryk Adam (1881-1968)...

⁶¹ Grocholski Z. Kresowe ziemie ruskie Najjaśniejszej Rzeczypospolitej. Warszawa: Wydawca: nakładem Koła Polaków Ziem Ruskich; Drukarnia Instytutu Głuchon i Ociemniałych, 1929. 31 s.

⁶² Grocholski Zdzisław Henryk Adam (1881-1968)...

⁶³ Kaluski M. Polskie dzieje Kijowa. Wydawca: Kucharski, 2015. S. 158.

⁶⁴ Grocholski Z. Pietniczany... S. 84-93.

⁶⁵ Grocholski Z. Skała Grobowiec. Wiadomości. boże narodzenie. 1962. 4 s.

⁶⁶ Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини... С. 139.

Таким чином, на прикладі одного із представників роду Грохольських, а саме Здіслава Грохольського, як завдяки його господарчій діяльності та його сучасному погляду на розвиток промисловості, може покращуватись економічна ситуація Подільського краю. Завдяки тому, що Грохольському вдалось бути гарним господарем своїх маєтностей, які приносили прибуток, він мав можливість займатись меценатською та громадською діяльністю. За його кошт куплялись книги на потреби просвітницьких товариств, відкривались друкарні, будувались церкви, лікувались військові у шпиталі.

Варто відзначити, що Здіслав Грохольський дбав про добробут свого краю та не був байдужий до простих людей. І до сьогодні в селах, де жили Грохольські, про них пам'ятають не про як жорстоких панів-землевласників, а як про інтелігентних шляхтичів, які жили, будували та примножували не тільки на свою користь, а й на користь всього Подільського краю.

Alina Balabai

Count Zdislav Grokholskyi (1881-1968) and his contribution to the development of Podillia in early XX century

Abstract: The article deals with the analysis of Zdislav Grokholskyi's economic, philanthropic and social activities. Zdislav Henryk Adam (1881-1968) was one of the most influential political and public figures of Podillia in early 20th century. He was born in Piatnychany, Vinnytsia district. The son of Stanislav Grokholskyi and Vanda from the family of the Polish magnate Zamoyskyi came from the ancient and noble Polish Grokholskyi family of the coat of arms Syrokomlia.

Zdislav Grokholskyi actively multiplied his father's inheritance by farming in Piatnychany and other areas, building new factories, equipping them with the most modern apparatus. His active way of farming increased people's employability.

The article is focused on the study of Zdislav Grokholskyi's public life. He was also actively involved in public activities. At the beginning of the 20th century he was considered one of the most influential people of Vinnytsia district and Podillia province. He was the member of various public organizations, one of them was the Podillia Agricultural Society.

The meetings of the Podillia Agricultural Society were devoted to the analysis of the variety of questions which were connected with Podillia's life. At one of the meetings headed by Count Grokholskyi the rules regulating the liquidation of easements were made. Zdislav provided financial support for the practical school of horticulture and agriculture in Humennyi, Vinnytsia district, founded by this society. Grokholskyi started his every business for the sake of the improvement of well-being of not only his family, but also of local residents. During the First World War Grokholskyi created the hospital on his estate for the treatment of injured soldiers.

Successful management of economic affairs boosted Grokholskyi's profits. It made possible for Zdislav to start philanthropic activities. It is worth mentioning that Grokholskyi co-financed the publication of the first Ukrainian journal in Podillia – the newspaper «Svitova zirnytsia». The attention focus was on the peasants' economic interests, in particular, their ability to farm. The newspaper popularized folklore and Ukrainian writers' works were

published in it. Together with other patrons Zdislav Grokholskyi initiated the purchase of a printing house in Vinnytsia. The bookstore published textbooks, primarily the alphabet books and religious ones. Being engaged in patronage, Grokholskyi also paid attention to churches. For instance, he secretly financed the Roman Catholic Church and the Orthodox church was built in Piatnychany at his expense.

The article describes the period of the Ukrainian revolution. When the Bolshevik government came to power, the Grokholskyi's estate in Piatnychany was looted and burnt by peasants, his family managed to leave for Poland owing to an entire carriage in train, provided by the commander of the UNR troops because of their acquaintance.

Grokholskyi continued his active engagement in public and philanthropic activities in Poland. In the free time he explored the history of Podillia and his family. Zdislav Grokholskyi's memoirs about his life in the Podillia province found the reflection in his published articles. He died in November 1968 in Skolimuv.

Therefore, on the example of one of the representatives of Grokholskyi family, in particular, Zdislav Grokholskyi, the influence of one personality on the economic situation of the Podillia province and the contribution to its economic life were analyzed.

Keywords: Podillia, Vinnytsia, Piatnychany, Zdislav Grokholskyi, economy, economic activity, patrons, policy